

QUIS MULTA GRACILIS...? AT OVERSÆTTE HORATS

Ole Balslev

Above all, no one who is not sure
that he has the ear of a poet
should attempt to translate Horace.

L.P. Wilkinson

Giuseppe Torresin spurgte i litteraturmagasinet *STANDART* (okt. 1994) om danskere i dag kan få fornøjelse af at læse Horats og gøre ham til en poesibog. Svaret var ”Ja, men vi trænger til en samling af de bedste gamle oversættelser og til nye friske.”

Der er noget paradoksalt i at Horats formentlig er en af de hyppigst oversatte digtere, samtidig med at næsten alle der beskæftiger sig med det, hævder at det ikke er muligt at oversætte hans digte på en tilfredsstillende måde.

Det er rigtigt at det er overordentlig svært at oversætte de latinske digtere, og det er måske rigtigt at Horats frembyder særlige vanskeligheder.

I Torresins artikel nævnes to vanskeligheder der må overvindes:

For det første mener han at man må se bort fra de hylstedigte hvor digteren forsøger at forene den sublime tone med den moralistiske og med rosende omtale af Augustus’ politiske program. Disse digte med deres ophobning af politiske og moralske paroler er langt hen ad vejen kun propaganda.

Den anden vanskelighed består i at hele Horats’ poetiske produktion har en meget lærd karakter. Denne vanskelighed står ifølge Torresin i vejen for en umiddelbar tilgang til alle romerske forfattere, men det ser ud til at den virker særligt forskrækkende i Horats’ tilfælde.

Disse vanskeligheder og adskillige andre som oversættere har bakset med lige så længe som Horats har været kendt og værdsat, kan bedst illustreres ved et eksempel. Jeg har her valgt første bogs femte ode (*Carm.I.v.*) der i sin helhed lyder:

Quis multa gracilis te puer in rosa
 perfusus liquidis urget odoribus
 grato, Pyrrha, sub antro?
 cui flavam religas comam,
 5 simplex munditiis? heu quotiens fidem
 mutatosque deos flebit et aspera
 nigris aequora ventis
 emirabitur insolens,

 qui nunc te fruitur credulus aurea,
 10 qui semper vacuum, semper amabilem
 sperat, nescius aurae
 fallacis! miseri, quibus

 intemptata nites. me tabula sacer
 votiva paries indicat uvida
 15 suspendisse potenti
 vestimenta maris deo.

Denne ode er valgt som eksempel af to grunde: For det første er dens tema kærlighed, og vi er dermed fri for at skulle beskæftige os med den første af de vanskeligheder som Torresin påpegede. Der er her ingen politiske slagord eller paroler. For det andet er det sandsynligvis den ode der er hyppigst oversat. En samling af disse oversættelser er udgivet i 1959.¹ Samlingen rummer ikke mindre end 63 oversættelser til engelsk foruden et meget stort antal oversættelser til mange andre sprog, herunder dansk. Disse oversættelser, som er et udvalg af en samling på næsten 500, dækker hele perioden fra 1400-tallet til midten af 1900-tallet.

¹ Ronald Storrs: *Ad Pyrrham*.

sådanne forsøg. Den kan kun forstås af læsere der i forvejen har et så præcist kendskab til originalen, at de reelt ikke har behov for oversættelsen.

Samlingens eneste danske eksempel er en anonym gendigtning fra 1783. Her har oversætteren opgivet at bruge originalens versemål, og han har desuden ladet hver strofe udgøre en syntaktisk helhed i strid med de overgange som originalen rummer, og som skaber et elegant vekselspil mellem den metriske form og indholdet.

Første strofe af denne danske gengivelse lyder således:

Hvan kielen Ung kan nu vel nyde
 Din Omgang, og sig salvet fryde
 I Grotte mellem Roserne?
 Ja Pyrrha ! siig for hvem opbinder
 Du nu dit gule Haar, og vinder
 Nye Glands ved simpel Prydelse.

En oversigt bag i Ronald Storrs' bog oplyser at han har kendskab til i alt fire danske gendigtninger. Blandt dem findes givetvis Axel Juels fra 1933, som jeg senere skal vende tilbage til.

En nærlæsning af Horats' digt vil afsløre sproglige og indholdsmæssige detaljer som er overordentlig vanskelige at få med i en gendigtning til et hvilket som helst andet sprog.

De første tre vers maler et præcist og sprogligt raffineret billede af en hyrdescene. Det treleddede subjekt "quis gracilis puer" er afbrudt først af "multa" – som man i først omgang må vente med at få et substantiv til – og dernæst af sætningens objekt "te". Vi aner nok allerede med "in rosa" at det er et kærlighedsdigt, og denne anelse bliver til næsten sikkerhed, når vi hører at den omtalte "puer" er "perfusus liquidis odoribus", salvet med duftende cremer, men først i vers 3 dukker pigens navn op midt mellem "grato" og "antro". Med denne elegante blanding af leddene får digteren billedet til at tone frem som et fotografi i fremkalderbadet. Vi ser et ungt par på et leje bestrøet med et væld af rosenblade – "multa" udelukker at der kan være tale om kranse – i en skærmende grotte. I næste sætning får vi indirekte at vide at pigen Pyrrha først har løst sit lange, gyldne hår, og at hun er "simplex munditiis", "skøn i Din enkle Dragt" (Axel Juel). Også de to verber er vigtige og markant placerede:

“urget” betyder “gør kur til”, “lægger pres på”, mens hun blot sætter sit hår, “religas”, der også før var sat høvisk op i en knude, jf. *Carm.* II.xi.23-4 “...in comptum Lacaenae more comas religata nodum”. På et andet plan, uden for billedet, er digteren selv til stede som den der stiller spørgsmålene til Pyrrha.

Det sprogligt raffinerede lader sig kun i begrænset omfang gengive på sprog der mangler originalsprogets muligheder for at skille adjektiver fra deres substantiver og for at placere vigtige ord på overraskende steder i verset. Som i utallige andre passager hos Horats ser vi her elegant sprogligt filigranarbejde som kun kommer til sin ret på latin.

Bag det tilsyneladende enkle indhold ligger et væld af forestillinger om hyrdeliv, om ung kærlighed, om brugen af duftende salver, om den gyldne hårfarve der var så attraktiv for romerne, at man fra fjerne lande importerede blegemidler til hår som fra naturens side var sort, og om grotter som en fast kulisse i det pastorale landskab.

Man kan sige at alt dette er ligegyldigt for en moderne læser, al den stund vi alligevel ikke har alle de lærde litterære associationer som helt naturligt meldte sig hos de romerske digteres indforståede publikum. Og det er oplagt at langt de fleste af de sproglige, metriske og indholdsmæssige hentydninger til græske forbilleder som vakte genkendelse hos Horats’ lærde tilhørere og beredte dem en del af nydelsen, er gået tabt for os fordi så stor en del af den græske digtning er gået tabt. Selv de flittigste filologer kan ikke fiske alle disse referencer frem fra glemslen, og selvom de kunne, ville oversættelser der tog hensyn til dem, ikke blive bedre af den grund. Det er en af de dimensioner i den romerske digtning som vi må undvære.

Vi må også undvære at vide hvem Pyrrha var. Hvis hun ikke er en fri opfindelse af Horats, men en virkelig kvinde, har hun med sikkerhed ikke heddet Pyrrha. Det er velkendt at de romerske digtere brugte græske navne som pseudonymer for de kvinder de digtede til. Catul havde sin Lesbia (= Clodia), Propertis sin Cynthia (= Hostia), og hos Horats træffer vi en længere række kvindenavne i kærlighedsdigtene². Nogle kan være fiktive, andre har været slavinder, og deres græske navne er måske ikke blevet ændret, andre igen har været romerske kvinder, som nok har været godt tilfredse med at den litterære konvention krævede at digterne slørede deres navne.

² Foruden Pyrrha optræder Leuconoe, Lydia, Lalage, Pholoe, Chloris, Glycera, Lyce, Lyde, Cressa, Phyllis, Chia og Cinara.

Både de pågældende kvinder selv og Horats' nære venner og digterkolleger har haft nøglen til denne navnekode. Vi har den ikke.

Vi får ikke på noget tidspunkt navnet på den unge mand at vide. Til gengæld får vi nogle meget præcise oplysninger om ham. Hans udseende er antydnet i første strofe med ordene “*gracilis*” (slank) og “*perfusus liquidis odoribus*” (salvet med duftende cremer), mens vi får en beskrivelse på det psykiske plan i de to midterste strofer. Her er han “*insolens*” (uerfaren), “*credulus*” (godtroende, naiv) og “*nescius*” (uvidende), alt sammen i relation til de skuffelser som kærligheden og Pyrrha kan – og ifølge Horats vil – berede ham. Han vil komme til at græde, “*flebit*”, og han vil, uerfaren som han er, få sig en voldsom overraskelse, “*emirabitur*”. Dette verbum, stillet markant ved siden af “*insolens*” som digtets formelle og indholdsmæssige kerne, er et hapax legomenon i den latinske litteratur.³

Som sidste led i denne del af digtet gøres den unge mands skæbne almen, og først her får vi at vide at han ikke er Pyrrhas første og eneste elsker. “De arme stakler som ikke gennemskuer dit sande væsen og blændes af din skønhed.”

I digtets sidste strofe fortæller digteren at han selv har lagt alle disse forskrækkelser og skuffelser bag sig. Det gør han ved hjælp af et billede. Så tæt på “*miseri*” (de arme stakler) som muligt står modsætningen “*me*” (mig). “Templets hellige væg fortæller med en votivindskrift at jeg har hængt mine våde klæder op som takoffer til havets mægtige gud”. Billedet skal naturligvis tolkes således at Horats nu har overstået de skibbrud som kærligheden vil berede den unge mand, og dette billede er forberedt i digtets midterste del hvor dennes forskrækkelse skyldes hans ukendskab til den barske havoverflade der rejser sig for de dystre storme. At hele sidste strofe som handler om Horats selv, er ligeså elegant i sammensætningen af de sproglige led som første strofe, nævnes kun for fuldstændighedens skyld.

Der står ikke noget i digtet om at Horats selv har været offer for netop Pyrrhas blændende skønhed. Digtet er ikke en anklage mod hende personligt. Han nøjes med at konstatere at han er ude over de problemer som kærligheden kan volde en mand.

3 R. Bentley har foreslået en konjektur ”*ut mirabitur*”; men der er ingen grund til at tilsidesætte en helt enig håndskriftoverlevering. *Emirari* betyder netop at få en voldsom overraskelse, blive alvorligt forskrækket, og det er det Horats mener her.

Man kunne fremdrage endnu flere enkeltheder i Horats' digt; men lad det allerede anførte være nok til at vise hvor store vanskeligheder en nutidig oversætter har at kæmpe med. Og lad os så til slut – med dette in mente - se på hvordan Axel Juel har løst opgaven. Hans gendigtning fra 1933 er – mig bekendt – den sidste der er offentliggjort på dansk. Axel Juels udgave af Pyrrha-digtet lyder:

SKADEFRYD

Til Pyrrha

Hvem mon Dig favner nu, salvet i Rosenduft,
dybt i en Grottes Ly, gemt i en Urtegaard,
 hvem mon Du tænker paa,
 naar du for Spejlet staar,

skøn i Din enkle Dragt? Han skal begræde tit
Troskab og Kærlighed, naar de har skiftet Ham,
 ræddes, naar spejlblank Sø
 rejser sig graa og gram.

Han, som nu tillidsfuld nyder Din gyldne Gunst,
tror, Du er altid *hans*, elskelig, øm og blid,
 kender ej Vejret, som
 veksler til evig Tid.

Frelst fra *mit* Skibbrud jeg hængte paa Templets Væg
hele min vaade Dragt, Mindet om *mit* Forlis,
 vied den til Neptun.
 Ham være Tak og Pris!

A.J. har – i modsætning til mange af de andre oversættere – kunnet holde sin gendigtning inden for originalens snævre ramme på fire firelinjede strofer. Han har også kunnet lægge skellet mellem digtets første og anden del samme sted, midt i anden strofes første linje. Skellet mellem anden og tredje del har han derimod ikke kunnet respektere, og “*miseri quibus intemptata nites*” er helt faldet ud. Det sidste er det alvorligste. Dette udbrud er en væsentlig del af digtet og viser at Horats har medlidenhed med den unge uerfarne elsker. I første strofe har A.J. for egen regning tilføjet “gemt i en Urtegard”. Eller er det “*multa in rosa*” der har snydt ham? Det er heller ikke heldigt at A.J. med vendingen “naar Du for Spejlet staar” sammen med det forudgående “Hvem mon Dig favner nu” skaber to forskellige situationer ud af originalens ene. Pyrrha sætter sit hår *mens* den unge mand gør kur til hende. Det er én scene. Endvidere kan man anholde første linjes “nu” som straks fra begyndelsen markerer Pyrrha som en kvinde med skiftende elskere. Det får vi hos Horats først at vide i tredje strofe. Endelig har jeg svært ved at forlige mig med den overskrift – Skadefryd – som A.J. har givet digtet. Den finder jeg ingen holdepunkter for i Horats’ digt. “Medlidenhed” havde været bedre; men Horats’ oder er overleveret uden overskrifter, og sådan kan de vel også præsenteres for moderne læsere.

Axel Juels gendigtning har oplagte kvaliteter, men altså også visse mangler. Af positive træk kan – som allerede nævnt – anføres den stramme form, versmålet der lægger sig tæt op ad originalens, det diskrete rimmønster som kan gøre fyldest for de latinske vokalers vellyd, vendingen “skøn i Din enkle Dragt”⁴ og bogstavrimet “graa og gram”.

Der er ingen tvivl om at Axel Juel havde “the ear of a poet”. Han var selv en stor poet, og det er ikke sandsynligt at en Horatsoversættelse kunne blive ret meget bedre end hans. Den der i vor tid vil tage Torresins udfordring op og forsøge at skabe en ny oversættelse af udvalgte oder af Horats, gør klogt i først at læse Axel Juels egne overvejelser i udgaven fra 1933 og sætte sig ind i baggrunden for de valg han har truffet.

⁴ Jeg har ikke set nogen bedre gengivelse af “*simplex munditiis*”. Vincenzo Sarti har “*con semplice grazia*” (1906).

Litteratur

Giuseppe Torresin: *Horats – Provokationen af det førmoderne*. Stand in, Tillæg til nr. 3 af litteraturmagasinet Standart, oktober 1994

Ronald Storrs: *Ad Pyrrham, A Polyglot Collection of Translations of Horace's Ode to Pyrrha (Book I, Ode 5)*, Oxford University Press 1959

L.P. Wilkinson: *Horace and his Lyric Poetry*, Cambridge University Press 1968
Horats' Oden ved Axel Juel, Gyldendal 1933

Hans Peter Syndikus: *Die Lyrik des Horaz, Eine Interpretation der Oden*, WBG Darmstadt 1972